

УДК 347.6

DOI <https://doi.org/10.32782/chc.v056.2025.8>

Ромась Марія Іванівна,

докторка філософії з права, доцентка,

доцентка кафедри приватного права

Хмельницького університету управління та права

імені Леоніда Юзькова

ORCID ID: 0000-0003-3650-5409

ДО ПИТАННЯ ПРО НОРМАТИВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СПАДКУВАННЯ НАРАХОВАНИХ СУМ ПЕНСІЙ ОСІБ З ЧИСЛА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Постановка проблеми. Питання про спадкування суми заробітної плати, пенсії, стипендії, аліментів, допомог у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю, відшкодувань у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, інших соціальних виплат на перший погляд не видається проблемним, адже досить чітко регулюється Цивільним кодексом України (далі – ЦК України). Втім дана норма не знаходить свого повноцінного відтворення у інших профільних законах, що породжує проблеми у правозастосуванні. Особливої уваги заслуговує той факт, що така проблематика стосується пенсій осіб з числа військовослужбовців.

Аналіз останніх досліджень. Дана тема досить рідко піднімалась на рівні проблематичного нормативного регулювання. Дотичними до даної теми були дослідження таких науковців як Ю.О. Заїки, О.Є. Кухарєва, О.П. Печеного, В.М. Парасюка, З.В. Ромовської, І.В. Спасибо-Фатєєвої тощо. Найбільш релевантними у дані тематиці є дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук А.О. Гелич «Об'єкти спадкування за цивільним законодавством України» (2011) та Л.В. Лещенко «Склад спадщини за цивільним законодавством України» (2015). У той же час у зазначених працях не піднімалось питання нормативної проблематики.

Метою даної статті є висвітлення проблеми нормативного регулювання спадкування окремих видів соціальних виплат, зокрема, пенсій після смерті пенсіонера з числа військовослужбовців.

Виклад основного матеріалу. Основні положення щодо спадкування містяться у ЦК України, який було у прийнято 16.01.2003 року, а набрав чинності 01.01.2004 року. З того часу норми з Книги 6 про спадкове право зазнали найменших змін. Спадкуванням є перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла

(спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців) (ст. 1216 ЦК України) [1]. До складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті (ст. 1218 ЦК України) [1]. Очевидно, що нормативне регулювання спадщини характеризується диспозитивністю, оскільки законом визначений відкритий (невичерпний) перелік прав та обов'язків, що утворюють її склад [2, с. 168]. Як правильно пише О.П. Печений, за оборотоздатністю спадщина – об'єкт, певною мірою обмежений в цивільному обороті, оскільки коло юридично значимих дій, зокрема правочинів, які можуть бути вчинені щодо спадщини, має досить вузький характер і зумовлене природою спадщини [3, с. 2].

У зв'язку з цим не входять до складу спадщини права та обов'язки, що нерозривно пов'язані з особою спадкодавця, зокрема, права на аліменти, пенсію, допомогу або інші виплати, встановлені законом (п. 4 ч. 1 ст. 1219 ЦК України) [1]. Винятком з даного правила є ст. 1227 ЦК України, за якою «суми заробітної плати, пенсії, стипендії, аліментів, допомог у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю, відшкодувань у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, інших соціальних виплат, які належали спадкодавцеві, але не були ним одержані за життя, передаються членам його сім'ї, а у разі їх відсутності – входять до складу спадщини» [1]. Цитована норма і до сьогодні залишилась у незміненому вигляді з часу прийняття ЦК України та регулює включення пенсії до складу спадщини за сукупністю двох ознак: 1) сума пенсії нарахована, але не виплачена; 2) сума пенсії не була передана членам сім'ї померлого. До кола членів сім'ї у таких випадках зазвичай відносять дружину (або чоловіка) спадкодавця, яка на час відкриття спадщини проживала з ним однією сім'єю, дітей спадкодавця, батьків

лися недоодержаними у зв'язку з його смертю, передаються членам його сім'ї, а в разі їх відсутності – **входять до складу спадщини...**» [10]. Цитована стаття теж зазнала змін у 2007 році у зв'язку із прийняттям 27.04.2007 року Закону України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Цивільного кодексу України» № 997-V (набрання чинності 20.06.2007 року) [11]. Як наслідок, з 01.01.1992 р. до 20.06.2007 р. у Законі України «Про пенсійне забезпечення» стаття 91 мала наступну редакцію: «Суми пенсії, що належали пенсіонерів і залишилися недоодержаними у зв'язку з його смертю, **не включаються до складу спадщини...**» [10]. Отже, профільні закони, як і ЦК України, регулюють питання спадкування сум нарахованої пенсії за двома критеріями: 1) сума пенсії нарахована, але не виплачена; 2) сума пенсії не була передана членам сім'ї померлого (у разі їх відсутності або незвернення ними за відповідною виплатою, як передбачено ст. 91 Закону України «Про пенсійне забезпечення» та ст. 52 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»).

Більше того, за ч. 2 ст. 66 Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» питання спадкування накопиченої пенсії здійснюється згідно з цивільним законодавством України, що вкотре доводить пріоритетність норм ЦК України у питанні спадкування. Даним законом також передбачено, що «спадкоємець, який прийняв спадщину, зобов'язаний протягом двох місяців після закінчення строку для прийняття спадщини подати адміністратору заяву про оформлення права на спадщину» (абз. 2 ч. 3 ст. 66 Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення») [12]. Акцент у цитованій нормі «спадкоємець, який прийняв спадщину» також доводить, що накопичена пенсія включається до складу спадщини.

Закон України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» було прийнято 09.04.1992 р. (сучасну назву отримав 29.04.2006 р.) і відповідно до ст. 61 даного закону «Суми пенсії, що підлягали виплаті пенсіонерів з числа військовослужбовців, осіб, які мають право на пенсію за цим Законом та членів їх сімей і залишилися недоодержаними у зв'язку з його смертю, **не включаються до складу спадщини і виплачуються тим членам його сім'ї, які належать до осіб, що забезпечуються пенсією у разі втрати годуваль-**

ника» [13]. Дана стаття регулює питання виплати сум недоодержаної пенсії та імперативного обмеження щодо включення її до складу спадщини, не зазнала жодних змін з моменту прийняття та є чинною у такому ж вигляді і до сьогодні, що і зумовлює проблематику правозастосування. Очевидно, що дане формулювання норми мало місце і в інших профільних законах до законодавчих змін у 2007 році.

Імперативність цієї норми, на нашу думку, є неприпустимою у демократичній, соціальній, правовій державі. Як правильно пише Л.В. Лещенко право на отримання неодержаних сум є *соціальним спрямуванням* норми ст. 1227 ЦК України через її співзвучність із ст. 1 Конституції України, якою Україна проголошена соціальною державою, що є виключенням з принципу універсальності спадкового правонаступництва та відповідної диференціації залежно від наявності чи відсутності членів сім'ї спадкодавця [14, с. 145].

Очевидно, що зміни до Законів України «Про пенсійне забезпечення», «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та навіть до Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» щодо включення суми недоодержаної пенсії до складу спадщини з невідомих причин не торкнулися Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб». У зв'язку з чим у згаданому законі досі існує норма за змістом ідентична до застарілих норм, які існували до вище вказаних змін у законодавстві про пенсійне забезпечення у 2007 році.

Це означає, що чинна ч. 1 ст. 61 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» не допускає спадкового правонаступництва сум недоодержаних пенсій, що суперечить нормам ЦК України.

Висновки. Загально прийнято, що у порядку спадкового правонаступництва блага переходять з права приватної власності померлого у право приватної власності правонаступника. Суми нарахованих пенсій є приватною власністю померлого і таке право є непорушним. Принцип непорушності права приватної власності на недоодержану суму пенсій повинен діяти і після смерті фізичної особи незалежно від того, який вид пенсії вона отримувала.

Більше того, суму недоотриманої пенсії не можна включити в заповіт, оскільки дане спадкове майно містить особливе правове регулювання (як було вище вказано про ст. 91 Закону України «Про

пенсійне забезпечення» та ст. 52 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»). Так, для того, щоб отримати суму недоотриманих пенсій в порядку спадкування, спочатку виключається звернення за такою виплатою або наявність членів сім'ї, які звернуться за її виплатою поза межами спадкування; і лише у випадку, коли такої виплати не було здійснено, сума переходить до спадкового майна. Як наслідок здійснення спадкування, спадкоємець спадкує суму за законом, отримує свідоцтво про право на спадщину та лише після цього звертається у відповідний орган за виплатою.

Норма Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» з невідомих причин регулює питання виключення зі складу спадщини недоодержані суми пенсій після смерті пенсіонера з числа військовослужбовців, хоча усі проаналізовані нами вище норми інших профільних законів регулюють це питання відповідно до ст. 1227 ЦК України.

Таким чином, існує наступна колізія між нормою ч. 1 ст. 61 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» та ст. 1227 ЦК України:

1) обмеження на включення недоодержаної пенсії особи з числа військовослужбовців після її смерті до спадщини є такою, яка суперечить загальному регулюванню Книги 6 ЦК України;

2) таке обмеження є законодавчо необґрунтованим;

3) ч. 1 ст. 61 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» не має на меті захистити соціально вразливих осіб, адже члени сім'ї можуть звернутися за отриманням сум недоодержаної пенсії перед тим, як таку суму буде включено до складу спадщини (як встановлено профільними законами про пенсійне забезпечення та страхування);

обмеження на включення до складу спадщини стосується тільки одного виду пенсії, яка признається відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», у той час як нормами Законів України «Про пенсійне забезпечення» та «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», які регулюють усі інші види пенсій, врегульовано питання про включення недоодержаної пенсії до спадщини у відповідності до норм ЦК України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
2. Кухарев О.Є. Особливості спадщини як об'єкта цивільних прав. *Правова держава*. Вип. 42. 2021. С. 164–170. URL: <http://pd.onu.edu.ua/article/view/232426/235548>
3. Печений О.П. Деякі аспекти визначення складу спадщини за цивільним законодавством України. *Теорія і практика правознавства*. Вип. 1. 2013. С. 1–7. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/3690/1/Pechen.pdf>
4. Лещенко Л. Право на одержання грошових виплат у складі спадщини. *Підприємництво, господарство і право*. Вип. 7. 2014. С. 25–27. URL: http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2014/07_2014.pdf#page=25
5. Парасюк В.М., Баліцька О.Ю., Гринь Л.М. Цивільно-правова регламентація суб'єктів права на одержання сум соціальних виплат, які належали спадкодавцеві: проблемні аспекти правозастосування. *Митна справа*. Вип. 5(101). Ч. 2. 2015. С. 138–145.
6. Парасюк В.М., Гринь Л.М. Порушення права на одержання соціальних виплат, які належали спадкодавцеві (аналіз судової практики). *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». Вип. 36. Том 1. 2016. С. 124–128.
7. Спадкове право: проблеми теорії та практики: монографія / Г. В. Анікіна та ін.; голов. ред. С. Д. Гринько. Хмельницький: Видавництво Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова, 2023. 502 с.
8. Про внесення змін до статті 52 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»: Закон України № 827-V від 22.03.2007 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 25. Ст. 342.
9. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України № 1058-IV від 09.07.2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 49. Ст. 376.
10. Про пенсійне забезпечення: Закон України № 1788-XII від 05.11.1991 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 3. Ст. 10.
11. Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Цивільного кодексу України: Закон України від 27.04.2007 р. № 997-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 33. Ст. 440.
12. Про недержавне пенсійне забезпечення: Закон України від 09.07.2003 р. № 1057-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 47. Ст. 372.
13. Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб: Закон України № 2262-XII від 09.03.1992 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 29. Ст. 399.
14. Лещенко Л. В. Склад спадщини за цивільним законодавством України : дис. ... канд. юр. наук : 12.00.03. Харків, 2015. 193 с.

Ромась Марія Іванівна

До питання про нормативне регулювання спадкування нарахованих сум пенсій осіб з числа військовослужбовців

Стаття присвячена аналізу різного нормативного регулювання спадкування окремих видів соціальних виплат, зокрема, пенсій після смерті пенсіонера з числа військовослужбовців.

Фізична особа протягом свого життя здійснює свої права та набуває для себе обов'язків, що є підставою для виникнення права власності на різноманітні блага. Юридичним фактом, який породжує спадкові правовідносини, є смерть, яка є припиненням цивільної правоздатності фізичної особи. Утім належні особі на момент життя блага потребують не лише відповідної охорони, а й належного переходу прав та обов'язків від фізичної особи, яка померла, до інших осіб.

Спадкові правовідносини мають складну структуру та нормативне регулювання. Основні положення про спадкове право втілені у книзі 6 ЦК України, яка характеризується підвищеною стабільністю у сфері законодавчих змін. Інші нормативно-правові акти, які регулюють спадкування, доповнюють ЦК України, розкривають його положення.

Суми заробітної плати, пенсії, стипендії, аліментів, допомог у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю, відшкодувань у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, інших соціальних виплат, які належали спадкодавцеві, але не були ним одержані за життя, передаються членам його сім'ї, а у разі їх відсутності – входять до складу спадщини. Отже, включення пенсії до складу спадщини є можливим за сукупністю двох ознак: 1) сума пенсії нарахована, але не виплачена; 2) сума пенсії не була передана членам сім'ї померлого.

Правове регулювання, закріплене у ч. 1 ст. 61 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» порушує усталений порядок спадкування та з невідомих причин регулює питання виключення зі складу спадщини недоодержані суми пенсій після смерті пенсіонера з числа військовослужбовців. Така прогалина зумовлена ігноруванням законодавця необхідності приведення Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» у відповідність до норм ЦК України, як це було зроблено із Законами України «Про пенсійне забезпечення» та «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». Проблематика також полягає у тому, що обмеження на включення до складу спадщини стосується тільки одного виду пенсії, яка призначається відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб».

Ключові слова: спадкування, склад спадщини, суми пенсії, особи, звільнені з військової служби, нормативне регулювання.

Romas Mariia

On the issue of legal regulation of inheritance of accrued pensions of military personnel

The article is devoted to the analysis of various regulatory regulations of inheritance of certain types of social payments, in particular, pensions after the death of a military pensioner.

An individual exercises his rights and acquires obligations for himself during his life, which is the basis for the emergence of ownership rights to various benefits. The legal fact that gives rise to hereditary legal relations is death, which is the termination of the civil legal capacity of an individual. However, the benefits belonging to a person at the time of his life require not only appropriate protection, but also the proper transfer of rights and obligations from the deceased individual to other persons.

Hereditary legal relations have a complex structure and regulatory regulation. The main provisions on inheritance law are embodied in Book 6 of the Civil Code of Ukraine, which is characterized by increased stability in the field of legislative changes. Other regulatory legal acts that regulate inheritance supplement the Civil Code of Ukraine and disclose its provisions.

The amounts of wages, pensions, scholarships, alimony, benefits in connection with temporary disability, compensation for injury or other damage to health, other social payments that belonged to the testator, but were not received by him during his lifetime, are transferred to his family members, and in their absence – are included in the inheritance. Thus, the inclusion of a pension in the inheritance is possible based on a combination of two features: 1) the amount of the pension has been accrued, but not paid; 2) the amount of the pension has not been transferred to the family members of the deceased.

The legal regulation enshrined in Part 1 of Article 61 of the Law of Ukraine 'On Pension Provision for Persons Discharged from Military Service and Certain Other Persons' violates the established procedure for inheritance and, for unknown reasons, regulates the issue of excluding from the inheritance the amounts of unreceived pensions after the death of a pensioner from among military personnel. This gap is due to the legislator's ignoring the need to bring the Law of Ukraine 'On Pension Provision for Persons Discharged from Military Service and Certain Other Persons' into line with the norms of the Civil Code of Ukraine, as was done with the Laws of Ukraine 'On Pension Provision' and 'On Compulsory State Pension Insurance'. The problem also lies in the fact that the restriction on inclusion in the inheritance applies to only one type of pension, which is assigned in accordance with the Law of Ukraine 'On Pension Provision for Persons Discharged from Military Service and Certain Other Persons'.

Key words: inheritance, composition of the inheritance, pension amounts, persons discharged from military service, legal regulation.